

16. Семінар ЮНЕСКО з дистанційної освіти // Київський політехнік. – № 39. – 24 листопада 2005 р.
17. Скуратовський А. К. На міжнародній виставці “Металообробка. Інструмент. Пластмаса – 2013” – розробки КПП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kpi.ua/13-03-29>
18. Україна – ЄС: досвід академічної мобільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kpi.ua/536-2>
19. Українсько – Японський Центр НТУУ “КПІ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kpi.ua/uajc>
20. Фінляндія зблизька // Київський політехнік. – № 40. – 28 грудня 2005 р.
21. О. М. Циганенко – почесний доктор ВПІ: Київський політехнік. – № 39. – 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kpi.ua/539-3>
22. Шубартовський Г. Інтернаціоналізація університетської освіти / Г. Шубартовський // Вища школа. – № 4. – 2011. – 128 с.

АНТОНЮК Т. Д. *Международное сотрудничество НТУУ “КПИ” – основа инновационных преобразований в сфере высшего технического образования.*

Инновационные преобразования в сфере высшего образования напрямую зависят от результативного международного сотрудничества вуза. Обмен опытом и творческое использование лучших достижений организации системы высшего образования является движущей силой реформирования и модернизации украинских университетов, что обеспечивает реализацию стратегических заданий высшего образования Украины, определенных Болонской декларацией.

Ключевые слова: *высшее техническое образование, интеграция, международные связи, международные проекты, сотрудничество.*

ANTONYUK T. D. *International cooperation of the NTUU “KPI” – basis of innovative converting in the sphere of higher technical education.*

The innovative converting in the sphere of higher education have direct dependence on effective international cooperation of the higher education establishment. An exchange and creative using of the best progress of the higher education system organization are motive force of reformation and modernization of the Ukrainian universities, that provides realization of strategic tasks of higher education of Ukraine, determined by Boulogne declaration.

Keywords: *higher technical education, integration, international connections, international projects, collaboration.*

УДК 94(477) “1991/2012”

**Драпушко Н. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА
АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ
В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1990–2010-ТІ РР.)**

На основі офіційних статистичних даних, проаналізовано основні зміни в соціальній структурі кримського суспільства в добу незалежної України. Визначено та охарактеризовано основні елементи соціально-класової та професійно-галузевої структури населення Криму.

Ключові слова: *соціальна структура, суспільний клас, соціальна поляризація, Автономна Республіка Крим.*

Перші роки незалежної України позначилися не лише значними зрушеннями в політичному, соціально-економічному та культурному житті, а й значними трансформаціями соціально-класової структури суспільства. Протягом радянського періоду історії проблема суспільних класів зводилась до схеми “два плюс один” (робітничий клас, колгоспні селяни та прошарок інтелігенції), тому праці з цієї проблеми були достатньо заангажованими та необ’єктивними. Розпад Радянського Союзу призвів до значних змін у соціальній структурі українського суспільства. На цей процес вплинули не лише політичні чинники, а й етнодемографічні (вік, стать, національність, мовний склад) та соціальні (заняття, кваліфікація, рівень освіти, місце проживання) характеристики населення. Розкриття суспільних трансформаційних процесів на півострові є достатньо актуальним, оскільки воно дає змогу не лише простежити динаміку суспільних процесів в Криму в роки незалежної України, але й спрогнозувати подальший розвиток суспільства автономії.

Мета цієї *статті* – проаналізувати основні зміни в соціальній структурі суспільства Автономної Республіки Крим в 1990–2010-ті рр., визначити основні чинники, які впливають на трансформаційні процеси в суспільстві регіону.

Попри свою важливість, як із суспільного, так і з наукового погляду, ця проблематика не знайшла належного розкриття в сучасній гуманітаристиці. Серед досліджень виділяються насамперед праці соціологів, економістів і демографів: В. Євтуха [2], І. Курило [6], Е. Лібанової [7], О. Чуприни [12]. Комплексне дослідження соціальних змін у межах України здійснили історики В. Складар [9] та І. Субботіна [11]. Однак і досі відсутнє спеціальне наукове дослідження, яке було б присвячене суспільним трансформаційним процесам у Криму.

Кримське суспільство протягом перших років незалежності України зазнало значних змін. 1991 рік ознаменував радикальні зміни в системі політичних, економічних, соціальних і національних інтересів, що підготувало розпад СРСР. Разом з тим відбувався процес формування нової соціальної структури та економічної моделі розвитку держави.

Для аналізу змін у соціальній структурі населення АР Крим основними джерелами є матеріали переписів 1989 і 2001 рр. Вони дають змогу простежити зрушення в поселенській структурі населення автономії, його економічній активності та професійно-галузевій зайнятості, структурі зайнятості етнодемографічних груп.

На початку 1990-х рр. відбувалась значна соціальна поляризація населення. У радянському суспільстві існувала лише державна або одержавлена власність, що унеможливлювало право суспільства розпоряджатися власністю або брати участь у її розподілі. У такому

суспільстві існувала чітка межа – між партійно-радянською елітою (вищі верстви господарської, партійної та державної номенклатури) та рештою населення. Ця решта суспільства була малодиференційована в соціальному аспекті через відчуження від влади та власності. Соціальні переміщення могли відбуватися лише по горизонталі, в межах однієї або кількох професій. Зміни в суспільній ієрархії були практично відсутні, бо реальні позиції робітників, колгоспників й інтелігенції практично не відрізнялись. Низька соціальна мобільність закріплювала низькі життєві стандарти більшості населення. Усі ці соціальні групи являли собою масу найманих робітників, слабо диференційовану за доходами, економічними та соціальними правами. Із розпадом Радянського Союзу відбулась зміна форми власності, і соціальна структура суспільства стала більш рухливою. З'явилися нові канали підвищення статусів, посилилась горизонтальна та вертикальна мобільність українців.

Особливий інтерес становить Південний регіон України, зокрема й АР Крим, оскільки тут протягом років незалежності сталися значні зрушення, викликані як політичними, соціально-економічними та демографічними процесами, так і міграційним рухом населення. Специфіка зайнятого населення за видами економічної діяльності в Криму визначається природно-кліматичними умовами місцевості та усталеними тенденціями його соціально-економічного розвитку.

Головними завданнями в дослідженні соціальної структури кримського суспільства є визначення специфіки механізмів дії урбанізаційних процесів, аналіз тенденцій соціально-демографічних та етнонаціональних процесів АРК у контексті вивчення змін соціальної структури суспільства, професійно-галузевої зайнятості гендерних та етнічних груп, їх освітнього рівня. З огляду на це розглянемо такі основні аспекти соціальної структури: 1) соціально-класову (соціальна стратифікація суспільства); 2) професійно-галузеву (за рівнем економічної активності населення) з урахуванням особливостей професійної галузевої зайнятості гендерних груп населення (у поєднанні з його характеристикою за видами економічної діяльності, статусом зайнятості, професійними групами).

Ієрархічна неоднорідність суспільства спостерігалася ще з радянських часів. Уже в 1980-х рр. стало очевидно, що кількість службовців зростала найбільшими темпами при уповільнених темпах росту кількості зайнятих робітників і значному скороченні колгоспного селянства. Статистика свідчить, що особливо активно ці процеси спостерігались у Південному регіоні України, зокрема й у Криму. У 1989 р. кількість службовців становила 26,5% від усього населення УРСР [11, с. 6]. Особливо швидкими темпами збільшувалась частка технічної інтелігенції. Це засвідчує більшу престижність розумової праці, її більшу оплату та вищий соціальний статус. Однак у стратифікації радянського суспільства все ж переважав

адміністративно-посадовий критерій.

Протягом 1990–2000-х років сталися значні зміни в ієрархічному розташуванні соціальних груп одна відносно одної. Домінуючим критерієм у стратифікації сучасного населення став критерій власності та доходів. Якщо раніше політичний статус визначав матеріальне становище, то нині величина капіталу визначає політичну вагу. Тому найбільш визнаною схемою класів у сучасній соціологічній науці є поділ населення на три соціальні страти: вищу, середню та нижчу. До вищої групи належать особи, які мають у власності ресурси або контролюють їх. Основну частку доходів вони одержують від інвестицій. Тому основу вищого класу становлять підприємці, комерсанти, банкіри, певна категорія управлінців, частина найуспішнішої творчої інтелігенції. Проте особливістю розвитку українського, а відтак і кримського, суспільства є те, що провідне місце серед вищого класу займають несистемні елементи структури, які стали таким класом на основі нелегітимних засобів. До таких елементів належать кримінальні структури, корумповані керівники, чиновництво, керівники державних господарських підприємств, які зловживають службовим становищем, використовуючи суспільну власність для свого збагачення. Особливо багато представників вищого класу сформувалося на початку 1990-х рр. під час процесу приватизації підприємств, санаторіїв, баз відпочинку, за рахунок самозахоплення земельних ділянок в курортних районах. До цієї ж групи варто віднести “нових” українців, які розбагатіли переважно у сфері торгівлі та фінансових операцій. Представники вищого класу стабільно зміцнюють власне матеріальне становище, багатіють переважно за рахунок більшості збіднілого населення, підтримують свій соціально-економічний статус за рахунок суспільної кризи, безладдя та хаосу. Представники вищого класу незацікавлені в розбудові правової держави, у боротьбі з корупцією та тіньовою економікою, у створенні дієвої судової системи. Всього до вищого класу належать 1-2% кримського населення.

До середнього класу здебільшого належать особи, які займаються розумовою працею та отримують доходи, які відповідають їхній кваліфікації: законодавці, вищі державні службовці, керівники, технічні службовці. В Україні існує проблема визначення середнього класу [1; 7, с. 6; 8]. Новий середній клас в Україні відрізняється нечисленністю та значною неоднорідністю. Групи спеціалістів-інженерів, лікарів, учителів, наукових працівників державних науково-дослідних інститутів належать до найбіднішого класу, так званих “нових бідних” [1]. Значну частину представників таких соціально-професійних груп, як професіонали, фахівці та технічні службовці, незважаючи на їх належність на Заході до представників середнього класу, в Україні відносять до нижчого класу.

Більшість науковців вважають, що до середнього класу українського суспільства належать державні службовці середньої ланки, менеджери, приватні підприємці, працівники банківської сфери, інформаційних технологій, дрібні підприємці торгівлі й сфери послуг, провідні лікарі, успішні представники творчої інтелігенції, частина фермерів [7, с. 8]. У розвинутих демократичних суспільствах середній клас є основою соціально-класової структури, основним виразником громадянських прав і свобод. В українському, зокрема й кримському, суспільстві середній клас лише формується. Його частка коливається в межах 10-12% [5].

Основу соціальної структури сучасного Криму становить нижчий клас. Він представлений особами, які переважно виконують фізичну працю: робітники сфери обслуговування й торгівлі, кваліфіковані працівники сільського та лісового господарств, рибальства, представники найпростіших професій. За даними спеціалістів, нижчий клас на початку XXI ст. в Україні становить близько 80-85% населення [10, с. 312]. Це становить серйозну загрозу для майбутнього розвитку суспільства. У такій суспільній ієрархії закладена соціальна небезпека, яка може призвести до непрогнозованих наслідків.

Отже, соціальна структура кримського суспільства у профілі нерівності нагадує трикутник, на вершині якого є вищий клас, а в основі – нижчий клас. Особливість соціальної структури полягає у відсутності чітких рис, що вказують на належність особи до певної соціальної групи.

Одним з головних критеріїв характеристики соціального статусу особистості є її професійна належність. У результаті розробки даних Всеукраїнського перепису населення 2001 р., особи, зайняті в усіх сферах економічної діяльності, були розподілені за 17 основними видами економічної діяльності [3, с. 7].

Найбільшу кількість населення Криму становлять робітники, які зайняті переважно фізичною працею (60,7%). При цьому найбільшу частку становлять особи, які представляють найпростіші професії (близько 20% від загальної кількості зайнятого населення). Це насамперед селяни, які працюють в особистому селянському господарстві (64,8%). Значна частка представників так званого “нижчого класу” за умов наявності високого освітнього рівня свідчить про диспропорції соціальної структури населення Криму, як і України в цілому. Це може становити суттєву загрозу для подальшого розвитку держави, впливати на зниження потреби в здобутті вищої освіти населенням.

Серед працівників переважно розумової сфери найбільш чисельною є група “фахівців” (адміністратори, диспетчери, інструктори, оператори, механіки), частка яких у структурі зайнятого населення півострова становила 13,9%. Меншими є частки таких соціально-професійних груп, як “професіонали” (11,4%) і “законодавці, вищі державні службовці, керівники”

(10%). Найменш чисельною професійною групою є група “технічних службовців” (3,6%): секретарки, друкарки тощо.

Здійснюючи аналіз зайнятого населення за групами, варто звернути увагу на відмінності в розподілі в міських і сільських поселеннях. У містах спостерігається висока концентрація працівників, зайнятих розумовою працею (понад 46,5% від загальної кількості зайнятих мешканців міст). У структурі зайнятого населення сільської місцевості найбільш чисельною є категорія найпростіших професій (понад 40% від загальної кількості селян), а осіб, зайнятих розумовою працею, налічується близько 22%. Такий розподіл пояснюється відсутністю відповідних робочих місць, великою кількістю селян, зайнятих в особистих господарствах, невисоким рівнем освіти.

Поряд із спільними загальноукраїнськими тенденціями, структура зайнятості населення Криму має ряд особливостей. Так, на півострові достатньо високі показники частки груп працівників сфери обслуговування й торгівлі, кваліфікованих працівників сільського господарства, рибальства. Вони є найвищими в Україні (13,3% і 3,4%). Це можна пояснити особливостями географічного розташування регіону, яке зумовлює наявність значної кількості санаторно-курортних закладів, будинків та баз відпочинку, риболовецьких підприємств. Специфічною особливістю Криму стала порівняно висока зайнятість у сфері торгівлі, транспорту, готельно-ресторанному бізнесі. Хоча ринок послуг ще не набув поширення, як у розвинених країнах, де він є важливою складовою економіки.

Важливим критерієм стратифікаційної системи АР Крим є статус зайнятості. За Міжнародною класифікацією статусу зайнятості, яка впроваджена й до української статистики, зайняте населення класифікується за шістьма групами: 1) працюючий за наймом; 2) член колективного підприємства, кооперативу; 3) роботодавець; 4) самозайнятий; 5) безоплатно працюючий член сім'ї; 6) не класифіковані за групами (особи, інформація щодо яких є недостатньою для віднесення до однієї з груп). Як свідчать дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р., більшість кримського суспільства (81%) належить до першої категорії населення (79% серед чоловіків і 83% серед жінок) [4, с. 50]. Серед мешканців міст їх частка становить 92%, серед сільських – 64%. Особливо ця диспропорція виявляється в сільській місцевості. Особливістю професійно-галузевої структури Криму є майже вдвічі більша, ніж у цілому по Україні, частка осіб зі статусом “члени колективних підприємств”. Вона становить близько 5% зайнятого населення (5,5% серед чоловіків і 4,2% серед жінок), що пояснюється особливістю господарської спеціалізації Криму. Більшість професій, поширених серед членів колективних підприємств, відносять до “чоловічих”, тому частка чоловіків майже в

півтора рази вища, ніж жінок. Категорія самозайнятих осіб складає 3,8% (4,4% серед чоловіків і 3,3% серед жінок) і перевищує показник у цілому по Україні. Досить малою є частка роботодавців – 1,4% (1,8% серед чоловіків і 1% серед жінок). Такий низький відсоток можна пояснити тим, що люди, організовуючи власний бізнес, продовжували працювати на своїх посадах як наймані працівники, тому їх досить важко класифікувати. Однак помітною є тенденція зростання кількості власників малих підприємств і фізичних осіб-підприємців на півострові, що може призвести до збільшення класу підприємців. Більшість роботодавців і самозайнятих осіб АРК зосереджувалась у сфері торгівлі, транспорту, сфері послуг [4, с. 177]. Представниками цієї категорії є здебільшого чоловіки (понад 68% у містах, 70% у селах). Найменш чисельною є група осіб, які працюють “безоплатно” (0,2%) і до якої належать переважно родичі власників невеликого бізнесу. Ця частка є вдвічі більшою, ніж у цілому по Україні.

Отже, аналіз соціальної структури кримського суспільства в 1990–2010-х рр. дає змогу стверджувати, що вона характеризується різкою соціальною поляризацією населення, яка зумовлена майновим розшаруванням, майже повною відсутністю середнього класу, збіднінням більшої кількості населення. Незначна кількість роботодавців, самозайнятих осіб і осіб, що одержують прибуток від власності, значна чисельність осіб, зайнятих фізичною працею, зокрема представників найпростіших професій, свідчить про незбалансованість соціальних процесів. Такий стан справ є перешкодою до економічного та політичного розвитку кримського суспільства.

Проблема соціально-класової структури сучасного українського, зокрема й кримського, суспільства потребує комплексного дослідження поєднанням зусиль науковців різних сфер сучасної гуманітаристики.

Використана література:

1. Вишняк А. Средний класс в Украине: мифы и реальность // Независимый информационно-аналитический ресурс “Диалог.ua – 16 октября 2003 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dialogs.org.ua>.
2. Свтух В. Б. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / В. Б. Свтух. – К. : ВД “Стилос”, 2004. – 243 с.
3. Зайняте населення України. Кількість населення та його розподіл за видами економічної діяльності за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2004. – 643 с.
4. Зайняте населення України. Населення, зайняте економічною діяльністю, за статусом діяльності за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держкомстат України, 2004. – 373 с.
5. Кардаш С. Ю. Соціальна структура суспільства: підсумки 20 років пострадянських реформ в Україні [Електронний ресурс] / С.Ю. Кардаш. – Режим доступу : http://eprints.ua.edu/1454/1/Kardash_140912.pdf.
6. Курило І. О. Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації / І.О. Курило. – К. : ДУ “Інститут економіки та прогнозування” НАН України, 2006. – 472 с.
7. Лібанова Е. Соціальна стратифікація українського суспільства і передумови становлення середнього класу / Е. Лібанова // Нова політика. – 2002. – № 1. – С. 5-11.

8. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства [Електронний ресурс] / М. Міщенко // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 7. – Режим доступу : www.uceps.org/files/category_journal/NSD101_ukr_2.pdf.
9. Скляр В. М. Етнововні процеси в українському просторі: 1989–2001 рр. / В. М. Скляр. – Х. : Ексклюзив, 2009. – 544 с.
10. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. ; за заг. ред. Б. М. Данилишина. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 620 с.
11. Субботіна І. В. Соціально-демографічні процеси в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. (за даними загальних переписів населення 1959–2001 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 “Історія України” / І. В. Субботіна. – Чернігів, 2008. – 19 с.
12. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О. О. Чуприна // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. Серія: Економіка та право. – Харків, 2011. – № 2 (5). – С. 83-92.

ДРАПУШКО Н. А. Особенности социальной структуры общества Автономной Республики Крым в период независимой Украины (1990–2010-е гг.).

На основе официальных статистических данных проанализированы основные изменения в социальной структуре крымского общества в период независимой Украины. Определены и охарактеризованы основные элементы социально-классовой и профессионально-отраслевой структуры населения Крыма.

Ключевые слова: *социальная структура, общественный класс, социальная поляризация, Автономная Республика Крым.*

DRAPUSHKO N. The features of the social structure of Autonomous Republic of the Crimea in the years of independent Ukraine (1990–2010s).

Based on official statistical data, the main changes of the Crimean social structure in the period of independent Ukraine have been analyzed. The main elements of social-class and professional structure of the Crimean society have been researched.

Keywords: *social structure, social class, social polarization, Autonomous Republic of the Crimea.*

УДК 070.13 (477) “19”

**Кирієнко О. Ю.
Інститут історії України НАН України**

**У ВИТОКІВ КОНТРОЛЮ ЗА ДУХОВНИМ ДРУКОВАНИМ СЛОВОМ:
ЦЕРКОВНА ЦЕНЗУРА У XVII–XVIII СТ.**

Розглянуто структуру, сутність та механізми діяльності духовної цензури в Російській державі та Гетьманщині у XVII–XVIII ст., виявлені особливості духовно-цензурного контролю за Петра I та Катерини II. Розкрито також специфіку інтеграції українських духовних видань XVII ст. у інформаційний простір Російської православної церкви.

Ключові слова: *цензура, духовна цензура, інформаційний простір, Св. Синод, Академія наук, журналістика, книговидання.*

Першою інституційно й юридично оформленою в Європі і у т.ч. на теренах України була духовна цензура. Церква, прагнучи і надалі зберігати